

Monika Jovanović

PRIMA FACIE DUŽNOSTI I STRUKTURA ETIČKOG OBJAŠNJENJA¹

APSTRAKT: Polazeći od teze da se najadekvatnija podela etičkih stanovišta tiče njihovih strukturalnih karakteristika, distinkciji generalizam/partikularizam dajem prednost u odnosu na distinkcije deontološko/teološko i act-centered/agent-centered, a zatim na primeru Rosove etike prima facie dužnosti ilustrujem kako se ovo razlikovanje može adekvatno primeniti na jedan naizgled problematičan slučaj. U prvom delu rada nastojim da pokažem da je Rosovo stanovište, uprkos deontološkoj terminologiji koja se u njemu javlja, suštinski partikularističko, ispitujem osobenosti Rosovog pluralizma, a prima facie dužnosti povezujem sa normativnim moralnim razlozima. U drugom delu rada kritikujem Audijevo shvatanje Rosove etike i negiram da Rosovo stanovište ima normativne implikacije koje mu Audi pripisuje.

KLJUČNE REČI: generalizam/partikularizam, prima facie dužnosti, razlozi, etičko objašnjenje, pluralizam, deontološko/teleološko, normativna/deliberativna relevantnost.

Izraz „moralno“ odnosno „etičko objašnjenje“ vezuje se pre svega za realiste sa Kornela i njihov pokušaj da pozivanjem na eksplanatornu funkciju moralnih termina argumentuju u prilog tezi da moralna svojstva realno postoje. Upotreba ovog izraza u normativnoj etici manje je zastupljena; termini „obrazloženje“ i „opravdanje“ u ovoj oblasti tradicionalno imaju onu ulogu koju u nekim drugim oblastima, recimo u filozofiji nauke, ima termin „objašnjenje“. Pa ipak, u filozofskoj terminologiji postoje trendovi, koji za posledicu imaju uvođenje novih termina ili, kao u slučaju „objašnjenja“, proširenje njihove stare upotrebe. „U normativnoj etici mogućnost moralnog objašnjenja povezana je“, navodi se, tako, u jednom skorijem članku, „sa mogućnošću opštih normativnih teorija. [...] Jedno od centralnih pitanja normativne etike glasi: da li postoje moralni principi pozivanjem na koje se mogu objasniti pojedinačne moralne

1 Rad je izlagan na konferenciji „Razlozi, uzroci i objašnjenja“ održanoj 2018. godine u Beogradu, a nastao je u okviru projekta „Dinamički sistemi u prirodi i društvu: filozofski i empirijski aspekti“ (evidencioni broj OI179041), koji realizuje Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

činjenice? Generalisti kao što su konsekvencijalisti i deontolozi smatraju da postoje [...] dok partikularisti ovo odriču.²

Za razliku od druge dve podele (na deontološka i teleološka, i *act-centered* i *agent-centered* stanovišta), distinkciju generalizam/partikularizam možemo razumeti i dosledno primenjivati bez daljih razjašnjenja o kriterijumu na osnovu kojeg se ta podela vrši. Stara podela na deontološke i teleološke teorije, prema kojoj Kantova etika spada u prvu, a utilitarizam i Aristotelova etika u drugu grupu, zamagluje suštinsku razliku između Aristotelove etike i utilitarizma, naročito kada je reč o odnosu moralne ispravnosti i sreće,³ dok distinkcija *act-centered/agent-centered* ne može do kraja da objasni Kantovo razlikovanje moraliteta i legaliteta, do koga je njemu bilo vrlo stalo.⁴

Ako bismo se upustili u detaljnije poređenje Aristotelove, Kantove i Milove etike, videli bismo da su njihove međusobne razlike toliko velike da je teško dva od tri stanovišta staviti u istu grupu, i da je zbog njihove složenosti, praktično nemoguće kao princip klasifikacije izdvojiti jedno svojstvo. Budući čisto formalna, podela na generalistička i partikularistička stanovišta nas ne tera da pravimo sadržinska pojednostavljenja: odgovarajući na pitanje zašto je neki postupak moralno ispravan odnosno neispravan, partikularisti se, za razliku od generalista, ne pozivaju na pravila odnosno principe i ta metodološka karakteristika čini njihovo stanovište suštinski različitim od druga dva.⁵ Da možemo imati nedoumice čak i sa ovako „čistom“ distinkcijom, svedoči jedna teorija koju nije lako svrstati ni na jednu ni na drugu stranu. Reč je o Rosovoj etici *prima facie* dužnosti, formulisanoj u knjizi *Ispravno i dobro*.⁶

U prvom delu rada trudiću se da pokažem da je Dejvid Ros, uprkos terminologiji koju je koristio, bio etički partikularista, a ne generalista, da istaknem specifičnost njegovog pluralizma i da osvetlim činjenicu da je on *prima facie* dužnosti shvatao kao primitivne normativne razloge. Glavna teza drugog dela rada je da Rosovo stanovište nema dodatne normativne implikacije koje mu Robert Audi pripisuje.

2 Neil Sinclar, „Moral Explanations“, u: Hugh LaFollette (ur.), *International Encyclopedia of Ethics*, Oxford: Wiley-Blackwell, 2013. Vidi i: Uri D. Leibowitz, „Explaining Moral Knowledge“, *Journal of Moral Philosophy*, 11 (2014), 35-56.

3 Vidi: Aristotle, *Nicomachean Ethics* (prev. Christopher Rowe), Oxford: Oxford University Press, 2002; J. S. Mill, *Utilitarianism*, u: Mary Warnock (ur.), *Utilitarianism and On Liberty*, Oxford: Blackwell, 2003, 181-235.

4 Immanuel Kant, *Groundworks of the Metaphysics of Morals*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

5 Polazeći od razlikovanja deontičkih i aretaičkih termina, Leon Kojen predlaže nešto kompleksniju podelu etičkih stanovišta na ona u kojima je primarni fokus vrednovanja (i definisanja) deontički, i one u kojima je primarni fokus vrednovanja aretaički. Vidi. Leon Kojen, „Vrline i pravila“, *Theoria* (Beograd), 7-43.

6 W. David Ross, *The Right and the Good*, Oxford: Oxford University Press, 2002. (prvi put objavljeno u Oxford: Oxford University Press, 1930.)

I

Prima facie dužnost za Rosa nije nešto što doslovno nalaže da se nešto učini, već nešto srodno dužnosti što, u praktičnom rasuđivanju, neizostavno moramo uzeti u obzir, to jest nešto što, iz moralnih razloga, nemamo prava da ignorišemo i što moramo i da učinimo, pod uslovom da neka druga *prima facie* dužnost u ovom slučaju ne preteže. Čini mi se da nećemo mnogo pogrešiti ako kažemo da su *prima facie* dužnosti moralni (odnosno moralno relevantni) faktori ili aspekti situacije koji igraju ulogu u praktičnom rasuđivanju.

Ne težeći strogoj sistematičnosti, Ros navodi listu osnovnih *prima facie* dužnosti. Tu listu čini dužnost da držimo reč, dužnost da obeštetimo one kojima smo naneli štetu, to jest da im se iskupimo, da budemo zahvalni, da činimo dobro (pod koju Ros podvodi dobročinstvo, pravdu i samousavršavanje) i da ne činimo zlo. Ove *prima facie* dužnosti u sebi intrinzično sadrže sposobnost da generišu moralne razloge, dok druge dužnosti to mogu da čine samo preko njih. Pomalo iznenađujuće, poštenje (*honesty*) za Rosa spada u ovu drugu grupu: činjenica da postupak X sadrži laganje je razlog protiv njegovog izvršenja onda kada lažući kršimo implicitno obećanje da govorimo istinu ili onda kada laganjem nekome nanosimo štetu, zlo ili bol.

Ovo mesto pokazuje jasan kontrast između Rosovog i Kantovog shvatanja dužnosti. Dok je ne lagati za Kanta savršena dužnost, koja ne dopušta nijedan izuzetak, ne lagati, za Rosa, ne spada čak ni među osnovne *prima facie* dužnosti. Pa ipak, činjenica da neki postupak uključuje laganje, pod uslovom da nekome šteti ili da se njime krši prećutno obećanje da govorimo istinu, *uvek* predstavlja razlog da ga ne učinimo, iako, po Rosovom mišljenju, ne postoje pravila koja mogu da nam kažu kako se različite *prima facie* dužnosti u datoj situaciji kombinuju, to jest šta je naša definitivna dužnost.

Prima facie dužnosti Ros deli na (1) one koje počivaju na prethodnim postupcima subjekta (u koje spada a) dužnost da držimo reč, b) dužnost da se iskupimo za zlo koje smo nekome naneli, to jest da ga obeštetimo; (2) one koje počivaju na prethodnim postupcima drugih ljudi, posebno usluga koje su nam učinili, i koje Ros jednim imenom zove dužnost da budemo zahvalni; (3) one koje počivaju na činjenici ili mogućnosti raspodele zadovoljstva, sreće, ili sredstava, koja nije u skladu sa zaslugama osoba kojih se tiče, gde se javlja dužnost da dato stanje predupredimo ili ispravimo. To su dužnosti pravde; (4) dužnosti koje počivaju na činjenici da postoje bića čija se vrlina, pamet ili zadovoljstvo mogu unaprediti. To su dužnosti dobročinstva, od kojih treba razlikovati (5) dužnost da im ne štetimo, to jest dužnost da ih u tom pogledu ne osujećujemo; i (6) dužnosti koje počivaju na činjenici da možemo unaprediti svoju vrlinu ili pamet, koje Ros zove dužnostima samousavršavanja.

Nastojeći da odgovori na pitanje šta neki postupak čini ispravnim, u poglavlju „Šta čini ispravne postupke ispravnim postupcima?“⁷ Ros svoje stanovište suprotstav-

7 *The Right and the Good*, 16-47.

lja Kantovoj deontologiji i utilitarizmu. Njegov centralni primer je primer obećanja koji dobro ističe ova dva kontrasta. Ros smatra da je Kantovo shvatanje savršenih dužnosti, u koje spada i dužnost da učinimo ono što smo obećali, suviše rigidno i da je to manje-više nešto što ne treba posebno dokazivati. „Ako sam“, kaže Ros, „prijatelju obećao da ću se s njim sastati iz nekog trivijalnog razloga, svakako mogu smatrati da imam opravdanje da ne ispoštujem dogovor ako time mogu da sprečim ozbiljnu nesreću ili da iz nje izbavim žrtve“.⁸

„Pogrešno je“, kaže Ros u svojoj studiji o Kantovoj etici, „oslanjati se na metod apstrakcije ako ćemo ga koristiti kao jedino sredstvo za odgovor na pitanje ‚Šta bi trebalo da činim?‘, jer postupci između kojih biramo, na primer da li u nekim konkretnim okolnostima reći istinu ili nešto drugo, da li da održimo ili prekršimo obećanje, u potpunosti su individualni činovi, i njihova ispravnost ili njihova neispravnost proizlaze iz njihove čitave prirode, i ne postoji nijedan element te prirode od kojeg se može bezbedno apstrahovati. Apstrahovati znači zatvoriti oči pred detaljima moralne situacije i uskratiti sebi podatke koji su nam potrebni za donošenje istinitog suda u pogledu te situacije... Jedini bezbedan način primene Kantovog testa univerzalizabilnosti jeste da zamislimo neki čin u njegovoj celokupnoj konkretnoj partikularnosti, i da se onda upitamo ‚Da li bih mogao želeći da svako, kada se nalazi u sasvim sličnim okolnostima, izgovori laž sasvim sličnu onoj koju ja razmišljam da izgovorim?‘ Ali onda nas je univerzalizabilnost, shvaćena kao prečica za razumevanje onog što je ispravno, izneverila. Jer jednako je teško videti da li bi bio ispravan sličan postupak koji bi, u svoj njegovoj konkretnoj partikularnosti, učinio neko drugo, kao što je teško videti da li bi naš sopstveni postupak bio ispravan.“⁹

Ovaj pasus nedvosmisleno pokazuje da je Ros bio partikularista. „Sudovi koje donosimo o našim konkretnim dužnostima nisu“, kaže Ros, „logički zaključci doneti na osnovu samoočiglednih premisa“.¹⁰... „Nema postupka koji je nužno moralno ispravan zahvaljujući tome što se podvodi pod neki opšti opis; njegova ispravnost zavisi od čitave njegove prirode, a ne od bilo kog njenog elementa.“¹¹ „Više od dve decenije pre Vitgenštajnovog „gledaj i vidi da li postoji nešto zajedničko“,¹² Ros postavlja u osnovi istu dijagnozu tradicionalnom filozofskom pogledu na stvari: „Mi imamo“, kaže on, „prirodnu želju da formulišemo jedan princip iz kojeg se može dedukovati ispravnost odnosno neispravnost svih postupaka.“¹³ Ova anticipacija Vitgenštajnovе teze o takozvanoj „žudnji

8 Ibid. 18.

9 W. David Ross, *Kant's Ethical Theory: A Commentary on the Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, Greenwood Press, 1954, 33-34.

10 Ibid. 31.

11 Ibid. 33.

12 Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, Oxford: Blackwell, 1953, §66.

13 W. David Ross, *Foundations of Ethics*, Oxford: Clarendon Press, 1939, 83.

za opštošću¹⁴ isključuje svaku mogućnost da je Ros bio generalista, na šta nas može navesti mnogo ponavljana teza da je njegovo stanovište deontološko. Ako i jeste tako, Rosova deontologija se suštinski razlikuje od Kantove utoliko što je partikularistička.

Rosova kritika Kantove etike otkriva nam njegov partikularizam. Njegova kritika utilitarizma, ističe pluralistički aspekt etike *prima facie* dužnosti, do kojeg je Rosu, čini mi se, još više stalo. Protiv utilitarizma Ros navodi nekoliko argumenata koji se međusobno prepliću i koji nisu jasno razgraničeni. „Kada običan čovek ispunjava obećanje verujući da tako treba, jasno je da on to ne radi razmišljajući o opštim posledicama, a još manje sa stavom da su te posledice najbolje moguće. On zapravo mnogo više misli na prošlost nego na budućnost. Činjenica da je obećao da tako postupi je ono zbog čega smatra da je ispravno da tako učini – to i, obično, ništa više od toga.“¹⁵ Ako bi ispunjenje obećanja koje smo dali osobi A proizvelo 1000 jedinica dobrog za njega, dok bi činjenje nečeg drugog moglo da proizvede 1001 jedinicu dobrog za osobu B, kojoj nismo dali obećanje, da li je zaista samoočigledno da se, *ceteris paribus*, treba opredeliti za drugu opciju? Šta ako je B vrlo loša osoba, a A vrlo dobar čovek ili neko ko od nas zavisi? Recimo da nemamo takav problem, i da je reč o samo jednoj osobi, za koju imamo mogućnost da učinimo nešto bolje od onoga što smo joj obećali. Da li je samoočigledno da je to ono što treba da učinimo?

Pobornici utilitarizma pravila bi mogli da se slože sa Rosom da ne deluje samoočigledno ili da čak deluje kontraintuitivno da u ovim situacijama treba primenjivati princip korisnosti, ali da je to slučaj samo zato što stvari posmatramo iz preuske perspektive. Oni bi, naime, mogli da kažu da princip korisnosti treba primenjivati na klase postupaka, to jest na prakse koje im odgovaraju, a ne na pojedinačne postupke. Kada to učinimo, dobićemo odgovore koji su u skladu sa uobičajenim intuicijama. U tom slučaju, odgovor je da nije samoočigledno da treba da se opredelimo za drugu opciju, zato što to i nije ono što treba da učinimo. Dublje shvaćena korisnost nalaže nam da čuvamo praksu uzajamnog poverenja koja u jedinicama dobrog vredi nemerljivo više od bilo koje pojedinačne koristi. Pa ipak, lako je zamisliti situacije u kojima neispunjavanjem obećanja institucija poverenja ne bi bila dovedena u pitanje zato što za to niko ne bi znao. Uzmimo da, kao Pretpostavimo da dva čoveka zajedno umiru na pustom ostrvu. „[D]a li ćemo“, kaže Ros, „smatrati da se obećanje koje je jedan od njih dao drugome, i koje treba da izvrši pre smrti, poništava u svetlu činjenice da ispunjenje obećanja ne bi imalo nikakve posledice na opšte poverenje?“¹⁶

Kada kritikuje utilitarizam, Rosov cilj nije da pokaže da utilitaristi greše što ističu moralni značaj ljudske dobrobiti. Ros samo želi da istakne da postoje i drugi moralno relevantni faktori (u ovom slučaju činjenica da smo dali obećanje) i da ti faktori ponekad

14 Ludwig Wittgenstein, *The Blue and Brown Books*, Oxford: Blackwell, 1958.

15 *The Right and the Good*, 17.

16 Ibid. 39. Vidi i: Jan Narveson, „The Desert-Island Problem“, *Analysis*, 23 (1963), 63 – 67.

mogu da budu i značajniji od opšte korisnosti, pa i da prevagnu. „Pogrešno je“, kaže Ros, „misliti da postoji neka *pretpostavka* koja ide u prilog istinitosti monističke naspram pluralističke teorije u moralu.“¹⁷ Važnije je da teorija bude istinita nego da bude jednostavna.“¹⁸

Ista nesklonost ka etičkom monizmu vidna je i u Rosov kritici Murovog „idealnog utilitarizma“. „[Ta] teorija“, ističe Ros, „kao da uprošćava naše odnose sa drugima. Ona kaže da je jedina moralno značajna relacija između mene i mojih bližnjih ona u kojoj moji postupci imaju pozitivan efekat na druge. Istina je da se oni nalaze u ovakvom odnosu sa mnom, i da takav odnos jeste moralno značajan. Pa ipak, oni isto tako mogu biti sa mnom u odnosu u kojem sam im nešto obećao, u odnosu u kojem im dugujem novac, u odnosu žene i muža, deteta i roditelja, dva prijatelja, u odnosu dva sunarodnika, i slično; i svaki od ovih odnosa je osnov za neku *prima facie* dužnost, čiji teret pada na mene manje ili više, u zavisnosti od situacije.“¹⁹

Rosov pluralizam je temeljan, što se može prevideti ako se držimo liste osnovnih *prima facie* dužnosti, koju on daje ne da ih nabroji, već da ilustruje šta su paradigmatične dužnosti ove vrste. *Prima facie* dužnosti nema mnogo, njih ima neograničeno mnogo. Pošto, zbog razvoja tehnologije i sličnih faktora, ne možemo da isključimo mogućnost sasvim novih tipova situacija, koje iz ove perspektive ne možemo ni da zamislamo, lista *prima facie* dužnosti, po svemu sudeći, mora biti otvorena. Da je Ros i sam tako nešto podrazumevao, vidi se recimo iz načina na koji on tretira dužnost da držimo reč. Ta dužnost, sa svim svojim varijacijama, za Rosa obuhvata zapravo mnogo više od ispunjavanja eksplicitnih i implicitnih obećanja. Ona obuhvata čitavu klasu dužnosti koja se tiče legitimnih očekivanja drugih ljudi i koja se neodređeno graniči sa sličnim klasama vezanim za druge generičke dužnosti.

Još jedan aspekt Rosovog stanovišta izranja iz načina na koji on govori o *prima facie* dužnostima. Govoreći o njima, Ros se koleba u pogledu terminologije. On shvata da dužnost nije najpodesniji termin, pa razmatra alternative – obaveza, odgovornost, zahtev, itd. Za njega su *prima facie* dužnosti sa svojom inherentnom polarnošću, u stvari, ono što danas zovemo normativnim razlozima, razlozima koji opravdavaju naše postupke. Da bi mogli da opravdavaju naše postupke, ovi razlozi moraju biti objektivni. „[Izraz] „prima facie“, kaže Ros, „može da sugeriše da je reč samo o tome kako neka moralna situacija na prvi pogled deluje, što bi moglo da se ispostavi kao pogrešno, dok je ono o čemu ja govorim objektivna činjenica uključena u prirodu situacije.“²⁰

Prima facie dužnosti Ros shvata kao normativne razloge. Ti razlozi su za Rosa fundamentalni, to jest nisu bazirani ni na čemu drugom i zavise samo od odgovarajućih

17 *Foundations of Ethics*, 83.

18 Ibid. 83. Up. Vitgenštajnov stav da u filozofiji „elegancija nije ono čemu težimo“. *The Blue and Brown Books*, 19.

19 *The Right and the Good*, 19.

20 *The Right and the Good*, 20.

aspekata situacije: činjenica da je S obećao da će učiniti X obavezuje ga da to i učini. To, i kako je citirano, ništa više od toga. „Kada se pitam“, kaže Ros, „šta je ono zbog čega sam u nekim slučajevima siguran da imam *prima facie* dužnost da nešto učinim, vidim da je reč o činjenici da sam dao obećanje da ću to učiniti; kada se pitam istu stvar u drugom slučaju, vidim da odgovor leži u činjenici da sam učinio nešto pogrešno. I ako, razmišljajući, shvatam... da se *nijedan od ovih razloga ne može svesti na onaj drugi*, ne smem pretpostaviti da je takva redukcija moguća na bilo kakvoj *a priori* osnovi.“²¹

Na ovom mestu Ros o dužnostima eksplicitno govori kao o razlozima. Ako se *prima facie* dužnosti ili bar osnovne *prima facie* dužnosti ne mogu svesti jedna na drugu, i ako se one ne baziraju na principima, niti definišu pozivanjem na njih (za razliku od Kantovih dužnosti), i ako ih Ros ne određuje na drugi način, osim što ih implicitno izjednačava sa razlozima, one su, po svemu sudeći, primitivne. To postaje očigledno kada citirane pasuse uporedimo sa onim što o fundamentalnosti razloga govore Derek Parfit ili Tomas Skenlon, koji u svojoj knjizi Šta dugujemo jedni drugima kaže: „Bilo kakav pokušaj da objasnimo šta znači biti razlog za nešto izgleda da nas vodi do razmatranja šta tome ide u prilog. „Kako mu ide u prilog?“, „Tako što daje razlog za to“,²² a, mogli bismo da kažemo, i „tako što predstavlja *prima facie* dužnost“.

Ros je čuven po svojim prevodima Aristotelovih dela. Pa ipak, često se previđa njegov filozofski značaj. I Rosov partikularizam dve decenije pre etičkog neoaristotelijanizma, i Rosov antiesencijalistički pluralizam, i Rosovo implicitno fundacionističko shvatanje razloga, svedoče da je on bio mnogo savremeniji filozof nego što na prvi pogled deluje.

II

Savremena etika, kao i savremena filozofija uopšte, obiluje pojmovnim distinkcijama. Njihova funkcija je da se nešto razjasni i precizira. Pa ipak, te distinkcije ponekad više zamagljuju nego što otkrivaju. Taman kada je izgledalo da postoji bar jedan nedvosmislen i eksplanatorno plodan princip klasifikacije etičkih stanovišta, prema kojem se ta stanovišta dele na generalistička i partikularistička u zavisnosti od toga da li se u objašnjenju moralne ispravnosti postupka pozivamo na pravila ili to ne činimo, stvari su se zakomplikovale. Tako, na primer, kako ističe Robert Audi, postoji najmanje pet tipova moralnog partikularizma: epistemološki, pojmovni, metodološki,

21 *The Right and the Good*, 24. Kurziv moj.

22 Thomas Scanlon, *What We Owe to Each Other*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000, 17. Zahvaljujem se Leonu Kojenu što mi je sugerisao da Rosovu tezu probam da dovedem u vezu sa Skenlonovim i Parfitovim shvatanjem razloga.

normativni i genetički partikularizam,²³ a Rosovo stanovište je specifi na kombinacija epistemološko-genetičkog partikularizma i normativnog generalizma.²⁴ Epistemološki partikularizam podrazumeva da saznanje šta nam je dužnost u nekoj pojedinačnoj situaciji epistemološki prethodi saznanju koje se tiče dužnosti uopšte,²⁵ a genetički da se, prilikom usvajanja odgovarajuće terminologije, krećemo od konkretnog ka apstraktnom. Prema normativnom generalizmu, deontička polarnost ne varira u zavisnosti od konteksta.²⁶

Mada Audi Rosovo stanovište karakteriše kao umereni partikularizam,²⁷ nijedno Audijevo određenje ne ukazuje na ono što je za Rosovo stanovište osnovno i što ga razlikuje od suštinski generalističkih stanovišta. Reč je činjenici da do odgovora na pitanje da li u nekoj konkretnoj situaciji imamo dužnost da učinimo X ne dolazimo primenjujući na taj slučaj neko pravilo odnosno princip. Određenje epistemološkog partikularizma to donekle podrazumeva, ali je njegov smisao zapravo nešto drugo: kako načelno saznajemo da su određeni tipovi postupaka *prima facie* dužnosti i da li toga postajemo svesni na osnovu iskustva.

Iako Rosova kritika Kantove etike ne ostavlja, kao što smo videli, nikakvu sumnju da je on bio protivnik generalističke teze, Audi ne pominje da je Ros anti-inferencijalista,²⁸ niti u svojoj klasifikaciji navodi ovaj po svemu centralni oblik partikularizma. Iz onoga što je rečeno, jasno je da odgovor na pitanje šta u konkretnoj situaciji treba ili ne treba da učinimo, po Rosovom mišljenju, ne dedukujemo iz opštih pravila ili principa.²⁹ To je, štaviše, jedna od glavnih karakteristika njegovog stanovišta, ono što, uprkos terminologiji koju je koristio, etiku *prima facie* dužnosti čini suštinski različitom od Kantove i utilitarističke etike, a suštinski srodnom etici vrline.

Tu činjenicu, koja je od centralnog značaja za razumevanje Rosove teze, Audi kao da ignoriše i, umesto toga, nastoji da istakne da Rosovo stanovište ima jednu važnu generalističku crtu. Čak i kada su nadjačane od strane drugih takvih dužnosti, *prima facie* dužnosti se, sugeriše Audi, zadržavaju kao manje ili više *aktivni* vrednosno invarijantni

23 Robert Audi, „Ethical Generality and Moral Judgment“, u: James Dreier (ur.), *Contemporary Debates in Moral Theory*, Oxford: Blackwell, 2006, 285-304, 291-293.

24 Audi zapravo kaže da Ros nije bio normativni partikularista.

25 „Ethical Generality and Moral Judgment“, 293.

26 Ibid.

27 Ibid, 292.

28 O tome da je Ros bio anti-inferencijalista, možda najbolje svedoče sledeće, već citirane, rečenice: „Sudovi koje donosimo o našim konkretnim dužnostima nisu logički zaključci doneti na osnovu samoočiglednih premisa“ i „Nema postupka koji je nužno moralno ispravan zahvaljujući tome što se podvodi pod neki opšti opis; njegova ispravnost zavisi od čitave njegove prirode, a ne od bilo kog njenog elementa.“

29 Vidi i: *The Right and the Good*, 41.

faktori: budući „potisnute ispod praga deliberativne relevantnosti“³⁰, one nisu poništene. Jednostavan protivčinjenički test pokazao bi da su i dalje normativno relevantne.

Ovu svoju tezu Audi ne eksplicira, već je umesto toga ilustruje primerima, koji se, kao i Rosovi glavni primeri, tiču dužnosti da ispunimo obećanje. Prvi primer je modifikovan Rosov primer: „Ako sam“, kaže Ros na već citiranom mestu, „prijatelju obećao da ću se s njim sastati iz nekog trivijalnog razloga, svakako mogu smatrati da imam opravdanje da ne ispoštujem dogovor ako time mogu da sprečim ozbiljnu nesreću ili da iz nje izbavim žrtve“.³¹ U Audijevoj verziji taj primer glasi: „Pretpostavimo da sam obećao da ću pokupiti prijatelja na nekom prometnom mestu u 10, i da, baš kad treba da krenem, otkrijem da neko treći namerava da, kada stignem tamo, aktivira snažnu bombu koju je sakrio u mom autu. Da li je moje obećanje da ću pokupiti prijatelja uopšte relevantno kada odlučujem da li da to učinim, a kamoli faktor koji tome ide u prilog?“³² Audi, u Rosovo ime, na ovo pitanje odgovara odrečno, ali odmah dodaje da to nije sve što o tome treba reći. Da bismo ispravno razumeli ovu situaciju, potrebno je, sugeriše Audi, razlikovati deliberativnu i normativnu relevantnost *prima facie* dužnosti:³³ prvo se odnosi na njihovu ulogu u praktičnom rasuđivanju, a drugo na činjenicu da imaju nepromenljivu vrednosnu polarnost. U ovako konstruisanoj situaciji, kako je razume Audi, dato obećanje nije deliberativno relevantno, to jest ono ne figuriše u praktičnom rasuđivanju. Pa ipak, ta dužnost, iako je nadvladana, zadržava svoju normativnu relevantnost, to jest svoju vrednosnu polarnost, koja se ogleda u činjenici da prijatelju svakako treba da objasnimo zašto nismo održali obećanje.

Verujući da i dalje tumači Rosa, Audi konstruiše drugi, radikalniji primer. „Slučaj sa ubicom kojeg je Magbet unajmio je verovatno složeniji od našeg [prethodnog] primera. Nije jasno da bi on Magbetu dugovao objašnjenje ako ne bi uspeo; pa ipak, razlog tome nije to što ubica nema takvu *prima facie* dužnost, već to što je ona izrazito prevladana dužnošću da se ne saraduje sa nekim ko bi bio spreman da ubija nevine ljude [...]. Pa ipak, ako bi ubica osećao da ima dužnost da da neko objašnjenje, to bi predstavljalo pozitivan aspekt njegovog karaktera; uporedimo ga sa čovekom koji bi bio sasvim spreman da ubije, ali ne pridaje nikakvu težinu obećanju već ga krši kako bi izvršio sasvim slično ubistvo za koje je dobio više novca. Najbolje objašnjenje za još negativniju ocene drugog ubice je da, kod prvog, obećanje zadržava neku moralnu težinu, iako je predmet obećanja neprihvatljiv; u prepoznavanju te težine, prvi čovek je pokazao da je, po svemu sudeći, bar jedan korak bliže tome da poboljša svoj karakter nego ovaj drugi. Prvome je potreban moralni preobražaj koji verovatno uključuje

30 „Ethical Generality and Moral Judgment“, 294.

31 *The Right and the Good*, 18.

32 „Ethical Generality and Moral Judgment“, 293.

33 On koristi reč „consideration“ koju ponekad koristi i Ros, a koju je teško adekvatno prevesti na srpski jezik tako da ima smisla u ovom kontekstu.

sve sem elementa pouzdanosti implicitno prisutnog u njegovom osećaju dužnosti da se ispunjavaju obećanja; drugome je potreban potpuni moralni preobražaj.³⁴

Ako ovaj primer zaista ilustruje Rosovu tezu, njegovo stanovište deluje ne samo čudno i sporno, nego i rigidno na način koji je Rosu bio neprihvatljiv. Tvrditi da je plaćeni ubica koji je osetio potrebu da se svom nalogodavcu opravda jedan korak bliže vrlini od nekoga ko *ceteris paribus* to ne bi učinio, deluje kao namerno ili nenamerno karikiranje Rosovih poenti. Da li njegovo stanovište zaista ima ovako bizarne implikacije?

Nijedna teza koju u svojim knjigama iznosi o *prima facie* dužnostima Rosa zaista ne obavezuje na stav da ovakve dužnosti čuvaju svoju normativnu polarnost čak i kada su nadjačane. U Rosovim spisima postoji samo jedno mesto koje daje povoda za ovakvu interpretaciju: „Kada smatramo da imamo opravdanje da prekršimo obećanje, i štaviše moralnu obavezu da to učinimo da bismo nekog izbacili iz nevolje, ni za trenutak“, kaže Ros, „ne gubimo iz vida da imamo *prima facie* dužnost da održimo obećanje, i zbog toga osećamo, ne toliko stid ili kajanje, ali svakako žaljenje³⁵ što tako postupamo i, takođe, shvatamo da nam je dužnost da se nekako iskupimo onome kome smo obećali.“³⁶

Ovo je jedino mesto u Rosovom tekstu koje, čini se, ide u prilog Audijevoj interpretaciji. Ali, to mesto može da se razume i drukčije ako ga posmatramo u kontekstu Rosovog otklona od Kantove etike, s jedne strane, i utilitarizma, sa druge. Ros se, kao što smo videli, distancira od Kantove teze da je držati obećanje savršena dužnost, ali ne želi da pristane ni na utilitaristički stav da je moralna ispravnost u potpunosti određena najvećom mogućom srećom najvećeg mogućeg broja ljudi. Činjenica da je obećanje dato ima izvesnu težinu, koja nije, kao što je mislio Kant, nesamerljiva sa ljudskim blagostanjem, ali nije ni, kao što su mislili utilitaristi, automatski poništena onog trenutka kad na scenu stupi veće dobro. Ta činjenica ulazi u naše praktično rasuđivanje kao i sve druge kontekstualno relevantne činjenice. Suprotno onome što tvrdi Audi, ona je, dakle, deliberativno relevantna, iako je u nekim slučajevima njen značaj relativno mali.

U situaciji kakvu opisuje Audi, mi imamo ne samo pravo nego i obavezu da prekršimo obećanje, a normativna relevantnost držanja obećanja je *contra* Audi potpuno anulirana: prijatelju dugujemo još samo objašnjenje zašto je tako,³⁷ a to objašnjenje nije ni nalik izvinjenju.³⁸ Iz celine nove situacije, koja je rezultat prethodnog sticaja

34 „Ethical Generality and Moral Judgment“, 294.

35 Reč „comptunction“ koju Ros u ovde koristi verovatno je prejaka.

36 *The Right and the Good*, 28.

37 Zamislive su situacije u kojima osobama kojima smo dali obećanje ne dugujemo čak ni takvo objašnjenje, pa čak i situacije u kojima je davanje takvog objašnjenja moralno neispravno.

38 U situaciji koju opisuje Audi, izvinjavati se je doslovno besmisleno. Pa ipak, reč „izvinjenje“ ima i druge upotrebe. Na izvinjenje se, na primer, može gledati kao na specifičan vid objašnjenja datog postupka, posebno ako se, kao što čini Ostin, ono razume kao objašnjenje koje isključuje opravdanje. O tome više u Miroslava Trajkovski, „Samoodbrana i izvinjenje“, *Theoria* 3, 2019.

okolnosti, naših i tuđih postupaka, i drugih bitnih činjenica, izranjaju nove dužnosti, među kojima će često biti i dužnost da se iskupimo za obećanje koje nismo ispunili. „Odluka“ o tome kada je to slučaj nije rezultat primene pravila; ona „počiva na opažanju“³⁹ svih relevantnih aspekata situacije. Ukoliko je to tačno, ne postoji nikakav garantovani reziduum *prima facie* dužnosti. Kada je reč proceni karaktera, kao u drugom Audijevom primeru, stvari su još komplikovanije, ali je jedno svakako jasno: tražiti oprostaj što ubistvo nije izvršeno ne predstavlja jedan korak bliže vrlini, već pogrešan korak u drugom smeru.

Čak i da ništa od ovoga nije tačno, Audijevi primeri su nepodesni u jednom fundamentalnijem smislu: ni u prvom ni u drugom slučaju nije reč o pravoj moralnoj dužnosti. U prvom slučaju, obećanje ne samo da ne treba, nego i ne može da se izvrši (jer će automobil eksplodirati), pa ne možemo imati čak ni *prima facie* dužnost da ga izvršimo. U drugom slučaju, obećanje se doduše moguće izvršiti, ali je jasno da, s obzirom na njegov sadržaj, nemamo čak ni *prima facie* dužnost da ga izvršimo. Ako je tako, Rosovo stanovište nema dodatne normativne implikacije koje mu Audi pripisuje.

Monika Jovanović
Odeljenje za filozofiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Literatura

- Aristotle 2002. *Nicomachean Ethics* (prev. Christopher Rowe), Oxford: Oxford University Press.
- Audi, Robert 2006. „Ethical Generality and Moral Judgment“, u: James Dreier (ur.), *Contemporary Debates in Moral Theory*, Oxford: Blackwell, 285-304.
- Kant, Immanuel 1998. *Groundworks of the Metaphysics of Morals*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kojen, Leon 2000. „Vrline i pravila“, *Theoria* 1-2, 7-43.
- Leibowitz, Uri D. 2014. „Explaining Moral Knowledge“, *Journal of Moral Philosophy*, 11: 35-56.
- Mill, J. S. 2003. *Utilitarianism*, u: Mary Warnock (ur.), *Utilitarianism and On Liberty*, Oxford: Blackwell.
- Narveson, Jan 1963. „The Desert-Island Problem“, *Analysis*, 23: 63– 67.
- Ross, W. David 1939. *Foundations of Ethics*, Oxford: Clarendon Press.
- Ross, W. David 1954. *Kant's Ethical Theory: A Commentary on the Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, Greenwood Press.

39 Aristotelov stav na koji se Ros poziva. (*The Right and the Good*, 42, *Nichomahean Ethics*, 1109 b 23, 1126 b 4).

- Ross, W. David 2002. *The Right and the Good*, Oxford: Oxford University Press. (prvi put objavljeno u Oxford: Oxford University Press, 1930.)
- Scanlon, Thomas 2000. *What We Owe to Each Other*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Sinclair, Neil 2013. „Moral Explanations“, u: Hugh LaFollette (ur.), *International Encyclopedia of Ethics*, Oxford: Wiley-Blackwell.
- Trajkovski, Miroslava 2019. „Samoodbrana i izvinijenje“, *Theoria* 3.
- Wittgenstein, Ludwig 1953. *Philosophical Investigations*, Oxford: Blackwell.
- Wittgenstein, Ludwig 1958. *The Blue and Brown Books*, Oxford: Blackwell.

Monika Jovanović

Prima facie Duties and the Structure of Ethical Explanations
(Summary)

I begin with the thesis that the most appropriate classification of ethical theories pertains to their structural characteristics and give the advantage to the particularism/generalism dichotomy over the deontological/teleological and act-centered/agent-centered classifications. Subsequently I use the example of Ross's ethics of *prima facie* duties to illustrate how this distinction can be properly applied to a seemingly problematic case. In the first part of the paper I aim to show that Ross's view is, in spite of its use of deontological terminology, essentially particularist. I then examine the specificities of Ross's pluralism and explore the connection between *prima facie* duties and normative moral reasons. In the second part of the paper I criticize Audi's interpretation of Ross's ethics and show that Ross's view doesn't have the normative implications that Audi ascribes to it.

KEYWORDS: generalism/particularism, *prima facie* duties, reasons, ethical explanation, pluralism, deontological/teleological, act-centered/agent centered, normative/deliberative relevance